

Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasi Kurumlar

Lütfi İbrahim Kadem¹

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin doğumundan çok partili sisteme geçişe kadar uzanan Erken Cumhuriyet Dönemi, ülkenin siyasi yapısının baştan aşağı yeniden kurgulandığı ve modern bir ulus devletinin temellerinin atıldığı bir süreçtir. 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılmasıyla ilk adımları atılan bu dönem, 1926'dan 1950'ye kadar tek bir siyasi partinin yönetimi altında şekillenmiştir. Bu dönemde, devletin siyasi kurumları, merkezi, taşra ve yerel olmak üzere üç ana başlıkta örgütlenmiştir. Merkezi yönetim, devletin zirvesini oluştururken, taşra ve yerel yönetimler, merkezi otoritenin ülke geneline yayılmasını sağlamıştır. Cumhurbaşkanlığı, Meclis tarafından seçilen bir makam olarak belirlenmiş, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu ise Cumhurbaşkanı'nın atamalarıyla oluşturulmuştur. Merkezdeki yardımcı kuruluşlar, devletin çeşitli alanlardaki işleyişine destek sağlamıştır. Taşra teşkilatı, iller, ilçeler ve bucaklar aracılığıyla merkezi yönetimin taşradaki temsilini üstlenmiştir. Yerel yönetimler ise il özel idareleri ve köyler üzerinden yerel hizmetlerin yürütülmesini sağlamıştır. Bu yapı, merkezîyetçi bir yönetim anlayışını yansıtarak, ulusal bütünlüğün korunmasını ve modernleşme projelerinin hayata geçirilmesini amaçlamıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısında köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Tek parti yönetimi, istikrarı sağlarken, farklı siyasi görüşlerin ifade edilmesini kısıtlamıştır. Modernleşme hamleleri, toplumsal dönüşümü hızlandırmış, ancak bazı uygulamalar eleştirilere neden olmuştur. Bu dönem, Türkiye'nin modernleşme yolculuğunda önemli bir aşama olmuş ve ülkenin gelecekteki gelişimini derinden etkilemiştir.

1 Öğr. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit University, Vocational School of Devrek, Department of Property Protection and Security, Zonguldak – Türkiye, kademayza@Gmail.com, ORCID: 0000-0001-9745-7979.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, sadece bir rejim değişikliği değil, aynı zamanda toplumsal, siyasi ve kültürel alanlarda köklü dönüşümlerin başlangıcı olmuştur. Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan 1923-1950 yılları arası, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kimliğini inşa etme, modernleşme ve ulus-devlet modelini benimseme sürecinde kritik bir öneme sahiptir. Bu dönemde siyasi kurumların oluşturulması ve geliştirilmesi, ülkenin gelecekteki yönünü belirleyen temel taşları oluşturmuştur.

Bu çalışma, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'nin siyasi yapısını şekillendiren kurumları, bu kurumların işleyişini ve geçirdikleri değişimleri incelemeyi amaçlamaktadır. Merkezi yönetimden yerel yönetimlere, yargıdan orduya kadar geniş bir yelpazede ele alınan siyasi kurumlar, dönemin ruhunu ve Türkiye'nin modernleşme çabalarını yansıtmaktadır. Tek parti yönetiminin hâkim olduğu bu dönemde, siyasi kurumların rolleri, yetkileri ve birbirleriyle olan ilişkileri, Türkiye'nin siyasi tarihine ışık tutmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmada öncelikle Erken Cumhuriyet Dönemi'nin genel siyasi atmosferi ve temel ilkeleri ele alınacaktır. Ardından, merkezi yönetim kurumları olan Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Bakanlar Kurulu ve TBMM'nin yapısı, işleyişi ve birbirleriyle olan ilişkileri incelenecektir. Taşra teşkilatı ve yerel yönetimlerin yapısı, yetkileri ve merkezi yönetimle olan ilişkileri de detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca, yargı sistemi, ordu ve diğer önemli siyasi kurumlar da çalışmanın kapsamı içinde yer alacaktır.

Çalışma boyunca, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin siyasi kurumlarının Türkiye'nin modernleşme sürecindeki rolü, karşılaşılan zorluklar ve elde edilen başarılar değerlendirilecektir. Dönemin siyasi kurumlarının günümüz Türkiye'si üzerindeki etkileri de tartışılacak ve bu kurumların gelecekteki olası gelişim yönleri hakkında öngörülerde bulunulacaktır.

Bu çalışma, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin siyasi kurumlarını anlamak ve Türkiye'nin siyasi tarihine ışık tutmak isteyen araştırmacılar, öğrenciler ve genel okuyucular için kapsamlı bir kaynak sunmayı hedeflemektedir.

1. Erken Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle, 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi ve Mebusan Meclisinin dağılması ile Heyet-i Temsiliye adıyla Mustafa Kemal yayımladığı bildiriyle, "Ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin 19 Mart 1920'de Ankara'da toplantıya çağrılması ve meclise katılmalarını" istemiştir (Atatürk, 1981). Meclisin açılmasından evvel bağımsız mutasarrıflıklar tarafından seçimin hazırlıkları yürütülmüş,

Ankara ilinde görev alacak vekillerin seçilmesi sağlanmış ve seçimler gerçekleştirilmiştir (Akin, 2010). Böylece Büyük Millet Meclisi 7 Ekim 1919'da yapılan genel seçim ile seçilmiş olanlar ve Meclis-i Mebusanın dağılmasıyla 19 Mart 1919 tarihinde yayınlanan tebliğle yapılan seçimden sonra yeni seçilen vekillerin katılımlarıyla tarihte örneği olmayan bir şekilde kurulmuştur (Demirel, 2010).

Türkiye büyük savaş ve toprak mücadelelerinin ardından 23.Nisan.1920'de Birinci TBMM çeşitli yasal düzenlemeler ile Türkiye Cumhuriyeti'nin taşları döşenmiştir. Tüm bunlar olurken meclis içerisinde demokratik bir iktidar-muhalefet mücadelesi yaşanmıştır. Meclisin üstünlüğüne dayanan sistem ve meclis içerisindeki serbest görüş bildirme ortamı, Türkiye'nin bugüne kadar gelmiş olan en demokratik meclislerinden birisi olmasını sağlamıştır. İşgal altındaki zor şartlarda yaşayan ülkenin, böylesi bir dönem içerisinde, olağanüstü durumlara rağmen demokratik bir meclisinin varlığı ve bu yapının korunması, Türkiye'de demokrasi tarihi bakımından önemli bir miras olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirel, 2019).

TBMM, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'daki 115 vekille ilk toplantıyı yapmıştır. İlk söz hakkını Mustafa Kemal almış, meclisin, yeniden seçilmiş mebuslar ile "İstanbul Meclisi'nden gelmiş mebuslardan" kurulduğunu ve tümünün aynı sıfatlar ve yetkiler ile görev yapacaklarını bir kez daha açıklamış ve bu konu meclis tarafından onaylanarak BMM'nin ilk Genel Kurul Kararı olarak mevzuata geçmiştir. Tüm mülki ve askeri makamların ve milletin makamı olarak Büyük Millet Meclisi ilan edilmiştir (Tanör, 1998; TBMMZC, Devre I, C.I). Bu olay yeni bir meşruluk ve yasallık anlayışının da kurulması anlamına gelmiştir.

Birinci Meclis'te yasama, yargı ve yürütme yetkilerinin meclis elinde olduğu, meclis üstünlüğü ve kuvvetler birliği ilkesine dayanan bir yönetim şekli benimsenmiştir. Bu durum, o dönemdeki savaş koşullarının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Meclis, hızlı ve etkili kararlar alabilmek için tüm yetkileri kendi bünyesinde toplamıştır (Özbudun, 2012).

1921 Anayasası'nın kabulüne kadar, Meclis'in etkinliği, yetki alanı ve halk desteğiyle çağdaş kurumsallaşmanın ilk adımı tamamlandı. 1921 Anayasası yürürlüğe girene kadar, Meclis, Kanun-i Esasi'ye bağlı kalmayarak kendi egemenliğini ilan etti. Yeni devletin doğduğu bu dönemde, Kanun-i Esasi ile siyasi sistemde yer alan parlamento, demokratik siyasi kültürün oluşmasında önemli bir tarihi görev üstlendi. Ancak, Kanun-i Esasi'de hala "Devlet-i Osmaniye" ifadesi bulunurken, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda "Türkiye Devleti" ifadesi kullanıldı. Bu durum, yeni kurulan Türkiye Devleti'nin ilk anayasasının 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olduğunu ve henüz resmi olarak

ilan edilmemiş olan yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğunu göstermektedir (Yamaç, 2020).

Birinci Meclis kuvvetler birliğinin temel alındığı bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Kuvvetler birliği ilkesinin benimsenmesinin nedeni, meclisin savaş durumunda böylesi bir güce ihtiyaç duyulmasıdır. Kuvvetler birliği esasını savunurken Mustafa Kemal; “Bildiginiz meşruti ve Cumhuri hükümetler teşkilatı, taksim-i kuva esasına müstenid kabul edilmektedir. Biz vahdeti kuva esasına istinaden tesis-i hükümet ettik. Bence hakikatte taksim-i kuva yoktur. Vahdet-i kuva vardır”, sözleri ile milli hakimiyet ilkesine vurgu yapmaktadır (Özbudun, 2012). Meclis Başkanı sıfatı ile Mustafa Kemal’in 13.Eylül.1920 tarihinde sunmuş olduğu taslak programın başlığı “Halkçılık Programı”dır (Arı, 1982). Temmuz 1920 tarihinde mecliste yaptığı konuşmasında halkçılıkla ilgili fikirlerini “bugünkü mevcudiyetimizin mahiyeti asliyesi milletin temayülâtı umumiyesini ispat etmiştir, o da halkçılıktır. Hükümetin halkın eline geçmesidir” sözleri ile açıklar (TBMMZC, Devre I, C.II).

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 18 Eylül’de Hükümetçe gönderilmiş olan bir tasarı olarak tartışılmıştır (TBMMZC, Devre I). Tasarının görüşülmesinde bilhassa taslakta bulunan “mesleki temsil” üzerinde durulmuştur. Buna göre; “Büyük Millet Meclisi vilayetlerin halklarından meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir” denmektedir (TBMMZC, Devre I; Akın, 2010). Tasarının görüşülmesinde vekillerin önemli bir kısmı mesleki temsili savunmuştur. Encümen-i Mahsus adına söz alan Nadi Bey, Meclis üyelerinin doğrudan halk tarafından, ama “meslek erbaplarını temsil edilmek üzere” seçilmesini savunmuştur (Çavdar, 1995). Siyasi açıdan yetersiz veya yerel nüfuz sahibi üyelerin mecliste etkili olacağı kaygısıyla mesleki temsil sistemi hayata geçirilmemiştir. Ek olarak, meclisin yetkilerini devredeceği daha ufak bir meclis önerisi de kabul edilmemiştir. Bu taslaktaki düşünceler, hükümet ve meclisin padişah ve halifenin özgürlüğüne kadar meşru olduğunu savunan bir bakış açısıyla hazırlanmıştır (Özbudun, 1992; Akın, 1999).

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, temel hak ve özgürlükler, yargı erki ve anayasa değişikliği gibi konuları içermediği için tam anlamıyla bir anayasa olarak kabul edilmemiştir. Birinci BMM üyelerinin çoğu, bu kanunu yeni bir devletin kuruluşu için değil, Kurtuluş Savaşı sırasında ulusal güçlerin yönetimini düzenleyen bir anayasa değişikliği olarak görmüşlerdir. Teşkilat-ı Esasiye; Kanun-i Esasi’yi ortadan kaldıran yeni bir anayasa şeklinde değil, onun bazı maddelerinin değiştirildiği veya ortadan kaldırıldığı bir kanun şeklinde algılanmıştır (Özbudun, 2008).

Beş ay kadar süren tartışmaların sonucunda kanun 20 Ocak 1921 tarihinde Meclisten geçebilmiştir (Kili ve Gözübüyük, 2000). Yoğun tartışmaların neticesinde olağanüstü koşullarda hazırlanmış olan, 20 Ocak 1921 tarihinde BMM tarafından kabul edilen 85 sayılı “Teşkilatı Esasiye Kanunu” 23 maddeden oluşan kısa bir anayasa niteliğindedir. Anayasanın kabul edilmesinde özel kurallar uygulanma yoluna gidilmemiş, bir yeter sayısının aranması yoluna da gidilmemiştir (TBMMZC, Devre I). Anayasanın tamamı son oylamada el kaldırma yoluyla yapılmış olan oylamayla kabul edilmiştir (Tanör, 2014; Kili ve Gözübüyük, 2000). Böylece Cumhuriyet’in ilanı için uygun zemin oluşturulmuştur.

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilan edildiği 29 Ekim 1923 ile tek partili yönetim sisteminin sona erdiği ve çok partili hayata geçişin yaşandığı 1950 yılları arası erken cumhuriyet dönemi olarak adlandırılmaktadır (Alkan, 2022; Kıvrak Köroğlu, 2022; Efe ve Bibar, 2022; Şener ve Emiş, 2022).

2. Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasi Kurumlar

Cumhuriyet Türkiye’inde kuruluş öncesince, kuruluş aşamasında ve kurumsallaşmasında anayasal süreçler dikkate alınarak kamu yönetiminin yapısında, bürokraside ve yönetimde önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, siyasi kurumlar merkezi yönetim, taşra yönetimi ve yerel yönetim başlıkları altında incelenmiştir.

2.1. Merkezi Yönetim

Bu başlık altında yürütme organını oluşturan cumhurbaşkanlığı, bakanlar kurulu ve bakanlıklar ile merkezdeki yardımcı kuruluşlara yer verilmiştir.

2.1.1. Cumhurbaşkanlığı

Cumhurbaşkanlığı ile ilgili düzenlemeler 1924 Anayasası’nın 3. Bölümünde “Yürütme Görevi” başlığında bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı seçimiyle yetki, görev ve sorumluluklara ilişkin hükümlere Anayasanın 31-43. maddelerinde yer verilmiştir. 1924 Anayasası’nda Meclis, kendisinde toplanmış olan yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı’yla Başvekil ve İcra Vekilleri Heyeti’ne bırakmıştır. Meclis tarafından seçilen Cumhurbaşkanı, yasamayla yürütme arasında yer alan bir organdır. Aynı kişinin bir defadan fazla cumhurbaşkanı olarak seçilmesine olanak tanınmıştır. Cumhurbaşkanının vefatı, istifası gibi durumlarda veya Cumhurbaşkanının yurt dışına çıkması ya da hastalık nedeniyle görevini yerine getiremediği hallerde BMM Başkanının Cumhurbaşkanlığına vekâleti kabul edilmiştir (Afetinan, 1998).

Cumhurbaşkanının idari işlevselliği, hükümetin teşkilinden başlayarak yürütme süreçlerinin tamamına nüfuz eden geniş bir yetki alanını içerir. Hükümetin temel unsurları olan başbakan ve bakanların, meclis onayından önce cumhurbaşkanınca tasdik edilmesi, hükümetin kuruluş aşamasında cumhurbaşkanına kritik bir kontrol mekanizması bahşeder. Cumhurbaşkanının temel idari görevleri; meclis tarafından kabul edilen yasaların yayımlanması, kanunların uygulanmasını düzenleyen tüzüklerin hazırlanmasına iştirak edilmesi, devletin üst düzey yöneticilerinin atanması ve merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki denetimini sağlayan yönetsel vesayet yetkisinin kullanılmasıdır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte, cumhurbaşkanının yetki alanı daha da genişleyerek, kanun hükmünde kararname çıkarma, bakanları doğrudan atama ve üst kademe kamu yöneticilerini görevlendirme gibi yetkiler de kazanmıştır. Bu durum, cumhurbaşkanının devletin başı olarak kapsamlı yetkilere sahip olmasını ve yürütme süreçlerinde merkezi bir rol üstlenmesini sağlamaktadır (Sencer, 1986).

2.1.2. Başbakan ve Bakanlar Kurulu

Başbakan Meclisin üyelerinin içerisinde Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilir. Cumhurbaşkanı, Başbakanın Meclis üyelerinin arasından seçtiği bakanları onaylar. TBMM'nin güvenoyu verdiği Hükümet'se Bakanlar Kurulu'nu oluşturur.

Başbakan devlet yönetiminin tüm sorumluluklarını taşımaktadır ve Bakanlar Kurulu'nun da başkanı pozisyonundadır. Bakanlar Kurulu toplantılarına başkanlık yapar; Meclisin Hükümet ile iletişimde aracılık görevi üstlenir ve bakanların kendi dairelerine ilişkin görevlerini yerine getirirlerken Hükümetin genel politikalarına uygun bir yol izlemesini, tüm bakanların çalışmalarında dayanışmayı ve amaç birliğini sağlamak ile sorumludur (Afetinan, 1998).

Başbakanlık kurumu müsteşar ve müsteşar emrindeki müdürlüklerden oluşmaktadır. Başbakanın ayrıca özel kalem müdürü de bulunur. Başbakan Meclis Başkanı, Cumhurbaşkanı, Bakanlar ve Devlet Şurası Başkanı'yla iletişim içerisinde. Yüksek İktisat Meclisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı ve İstatistik Genel Müdürlüğü Başbakanlığın emrinde olan kurumlardır (Afetinan, 1998).

Başbakanlık örgütlenmesi uzun bir aranın ardından 09.Mart.1954 tarih ve 6330 sayılı Başvekâlet Teşkilatı Hakkında Kanun ile düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu kanuna göre Başbakanlık kurumu bir müsteşar idaresinin altındaki müşavirlikler ile Özel Kalem Müdürlüğü, Kanunlar

ve Kararlar Tetkik Dairesi, Basım ve Yayın Genel Müdürlüğü, Yazı İşleri Genel Müdürlüğü, Arşiv Genel Müdürlüğü, Özlük ve Evrak ve Levazım Müdürlüğü'nden oluşur (Sencer, 1986).

Bakanlar Kurulu görünüşe bakıldığında TBMM'nde de Osmanlı dönemindeki Bakanlar Kurulu'ndan farklı görünmemektedir. Oluşturulan bakanlıklar, yapılarıyla ve görünüşleri ile eski bakanlıkların devamı şeklindedir. Fakat Osmanlı Kanuni Esası'si bu kurumları yürütme örgütlerinin arasında sayarken, 1921 Anayasası'ndan itibaren bakanlıklar yürütme yetkisini Meclis adına kullanan kurumlardır. Bir başka ifade ile Osmanlı Sadrazamları ve bakanları yetkilerini yürütme erkini elinde tutan Padişah'tan aldıklarından gücü paylaşan yetkiler ile donatılmış olduğu halde, Cumhuriyet döneminde Başvekil ve vekiller yürütme erkini Meclis adına kullanan özel yetkileri olmayan bir organ şeklindedir (Sencer, 1986).

Hükümetin genel politikalarından Bakanlar Kurulu ortaklaşa sorumluyken, bakanların her biri kendi bakanlıklarındaki işler ve izledikleri genel politikalarından tek başlarına sorumlu sayılmışlardır. Bakanlar Kurulu ve bakanların eylemleri ve uygulamaları idari yargının denetimi altındadır.

2.1.3. Bakanlıklar

Cumhuriyet'in ilanından evvel, 8 Temmuz 1922 tarihli 244 sayılı İcra Vekillerinin Seçim Şekline Dair Kanun, İcra Vekilleri Heyeti'nin yapısını ve seçim usullerini belirleyerek, Şeriye ve Evkaf, Sıhhiye ve İçtimai Yardım, Ziraat, Ticaret, Sanayi, Ekonomi, Milli Eğitim, Orman ve Madenler, Adalet, Maliye, İşçileri, Milli Savunma, Bayındırlık, Dışişleri ve Genelkurmay bakanlıklarından oluşacağını ve bu bakanların TBMM tarafından Meclis içinden oy çokluğu ile seçileceğini hükme bağlamıştır.

1921 Anayasası, merkezi yönetim ve bakanlıkların teşkilat yapısına dair özel bir düzenleme içermezken, Meclis'in hükümetin işleyişini düzenleyen daireleri, özel bir yasa ile seçilen vekiller aracılığıyla yöneteceğine ve Bakanlar Kurulu'nun görev ve sorumluluklarının yine özel yasalarla belirleneceğine dair hükümler içermektedir. Cumhuriyet'in ilanını gerçekleştiren 29 Ekim 1923 tarihli ve 364 sayılı "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Açıklanmasına İlişkin Kanun" ise, Türkiye Devleti'nin Meclis tarafından yönetildiğini vurgulamış ve hükümetin yönetim şubelerinin Meclis tarafından İcra Vekilleri aracılığıyla yönetileceğini belirtmiştir.

Bakanlıkların kuruluşu 1924 Anayasası'na göre özel kanunlara bağlı olmakla birlikte, kamu hizmetlerinin artması ve çeşitlenmesi sonucunda bakanlıkların kuruluşları ve sayıları konusunda daha esnek düzenlemelere gidilmiştir. 8 Şubat 1937 tarihli ve 3117 sayılı "Devlet Dairelerinin

Vekaletlere Ayrılması ve Siyasi Müsteşarların Görevleri Hakkında Kanun” ile devlet daireleri bakanlıklara ayrılmıştır. Buna göre, devlet daireleri 16’dan fazla ve 12’den az olmamak üzere bakanlıklara ayrılmıştır (Devlet dairelerinin vekâletlere tefriki ve siyasî müsteşarların vazifeleri hakkında kanun, 1937).

Bakanlıkların kuruluşu ve sayısı hakkında esnek bir yaklaşım sunan söz konusu yasa, hükümetin yapısını başbakanın önerisi ve cumhurbaşkanının onayıyla şekillendirme yetkisini yürütmeye devretmiştir. Bu düzenleme, bakanlıkların oluşturulması ve kaldırılması süreçlerinin doğrudan yürütme erkinin kontrolüne bırakılmasını sağlamıştır. Ayrıca, bazı bakanlıklar bünyesinde “siyasi müsteşarlık” kadrolarının ihdas edilmesiyle, her bakanlığa bir danışman atanarak yönetsel kapasitenin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Fakat bu düzenleme kısa ömürlü olmuş ve 29.Kasım.1937 tarihli 3271 sayılı “Devlet Dairelerinin Vekâletlere Ayrılması Hakkında Kanun”la siyasi müsteşarlıklar kaldırılmıştır (Sencer, 1986). Bunun yerine Bakanlar Kurulunu oluşturan bakanlıkların kuruluşları ve sayıları konusunda esnek bir yaklaşıma gidilmiştir. Bu değişiklik ile bakanlıkların kurulmaları ve kaldırılmaları yasamadan ayrılmış, yürütmenin kararlarına bağlanmıştır.

Çok partili sisteme geçiş aşamasında, 13 Eylül 1946’da yürürlüğe giren 4951 sayılı “Bakanlıklar Kuruluşu Hakkında Kanun”, bakanlıkların tesisini kolaylaştıran düzenlemelerle devlet bakanlığı pozisyonlarının da oluşturulmasına imkân tanımıştır. Bu yasa, devlet dairelerinin başbakanın önerisi ve cumhurbaşkanının onayıyla bakanlıklara ayrılabilceğini belirttiikten sonra, bakanlık görevine atanacak kişilerin haricinde, devlet bakanlarının da atanabileceğini ve bu devlet bakanlarından birinin başbakan yardımcısı olarak görevlendirilebileceğini düzenlemiştir. Söz konusu yasa sayesinde, özellikle devlet bakanlıklarının tesis edilmesiyle, 1946’da 16 olan bakanlık sayısı 1960’ta 21’e yükselmiştir (Sencer, 1986).

Tüm bakanlıklar merkezi yönetim ilkelerine uygun bir şekilde, müsteşarın denetiminde örgütlenmişlerdir (Afetinan, 1998; Karaer, 1987). Bakanlıkların merkez teşkilatı, yönetim kademelenmesi içerisinde müsteşarlık, genel müdürlük, daire başkanlığı, şube müdürlüğü ve şefliklerden oluşan hiyerarşik bir yapı arz etmektedir. Bu organizasyon, bazı birimlerin doğrudan kamu hizmeti sunarken, diğerlerinin bakanlık işleyişine destek veren fonksiyonlar üstlendiği bir model üzerine kuruludur. Ana hizmet birimlerine yardımcı olan bu destek birimleri arasında mali işlemler, personel yönetimi ve denetim mekanizmaları yer almaktadır (Afetinan, 1998; Sencer, 1986).

2.1.4. Merkezdeki Yardımcı Kuruluşlar

Hükümetlere yürüttükleri görevlerde yardımcı olmak, belirli konularda görüş sunmak veya denetlemek amacı Erken Cumhuriyet döneminde kurulan kuruluşlar vardır. Bunlar, Genelkurmay Başkanlığı, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Yüksek Askerî Şûra, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü biçimindedir.

2.1.4.1. Yüksek Askerî Şûra (YAŞ)

22 Nisan 1925 tarihinde yürürlüğe giren 637 sayılı “Yüksek Askerî Şûra Kanunu” ile, Genelkurmay Başkanlığı’na destek sağlamak amacıyla “Ali Askerî Şûra” adıyla YAŞ kurulmuştur. Bu kurul, başbakan, genelkurmay başkanı, milli savunma bakanı, kuvvet komutanları ve general-amirallerden oluşmaktadır. Ali Askerî Şûra, askeri bürokrasinin siyasal sistemdeki gözetim ve denetimini artırmasına olanak tanımıştır. Yüksek Savunma Meclisi ve Genel Sekreterliği ile Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği gibi yapılar, askeri bürokrasiyi savunma politikalarının belirlenmesinde sivil otoriteye karşı daha etkili bir konuma taşımıştır. YAŞ, askeri konuların ele alındığı ve kararların alındığı önemli bir platformdur. Kurulun üyeleri, askeri hiyerarşinin en üst kademelerinde yer alan isimlerden oluşmaktadır. Bu yapı, askeri bürokrasinin karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynamasını sağlamıştır. Yüksek Savunma Meclisi ve Milli Savunma Yüksek Kurulu gibi yapılar, askeri bürokrasinin savunma politikalarının belirlenmesinde daha fazla söz sahibi olmasına yol açmıştır. Bu durum, askeri bürokrasinin sivil otorite karşısında güçlenmesine ve savunma politikalarının şekillenmesinde etkili olmasına neden olmuştur. 637 sayılı Kanun ile kurulan YAŞ, askeri bürokrasinin siyasal sistemdeki rolünü ve etkisini artıran önemli bir düzenlemedir. Kurulun yapısı ve işleyişi, askeri bürokrasinin savunma politikalarının belirlenmesinde etkin bir rol oynamasına olanak tanımıştır. Bu durum, Türkiye’nin savunma politikalarının şekillenmesinde askeri bürokrasinin etkisini artırmıştır (Afetinan, 1998; Işık, 2003).

2.1.4.2. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti

Osmanlı askeri teşkilatının temelini oluşturan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, modern Genelkurmay Başkanlığı’nın tarihsel karşılığıdır. 19. asrın sonlarına doğru, Osmanlı askeri teşkilatı, Bab-ı Seraskeri, Erkan-ı Harbiye, Tophane-i Amire Nezareti ve Dar-ı Şûra-yı Askerî olmak üzere dört ana unsurdan müteşekkildi. II. Mahmud döneminde tesis edilen Dar-ı Şûra-yı Askerî hem Genelkurmay Başkanlığı’nın hem de Millî Savunma Bakanlığı’nın vazifelerini deruhte etmekteydi. Zamanla, Dar-ı Şûra-yı Askerî’nin mesuliyetleri Erkan-ı Harbiye’ye devredilmiştir. Tophane-i Amire Nezareti

ise ordunun muharebe araçları ve silahlarını temin etmek ve tamiratını icra etmekle mükellefti. Bu yapı, Osmanlı askeri teşkilatının mürekkep ve çok yönlü yapısını yansıtmakta, aynı zamanda askeri ihtiyaçların karşılanmasında farklı birimlerin nasıl iş birliği ettiğini göstermektedir (Aksu, 2004; Küçüçük, 2002).

Orduyu siyasetten ayrı bir konuma yerleştirmek amacıyla, 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı “Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Vekaletlerinin Kaldırılmasına Dair Kanun” ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti feshedilerek, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti adında bağımsız bir makam vücuda getirilmiştir. Bu düzenleme, ordunun eğitim, istihbarat, harekât, disiplin, emir ve komuta gibi temel işlevlerinden sorumlu olan makamı, iç siyasetin tesirinden uzaklaştırmayı amaçlamıştır (Hürriyet Gazetesi, 29.Ekim.1998).

Genelkurmay Başkanlığı'nın sivil erk ile olan ilişkileri, 1944 ve 1949 yıllarında yürürlüğe konulan yasal düzenlemelerle önemli dönüşümlere uğramıştır. 5 Haziran 1944 tarihli ve 4580 sayılı “Genelkurmay Başkanlığının Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun” ile Genelkurmay Başkanlığı, barış döneminde Başbakanlığa irtibatlandırılmış, bu düzenleme Genelkurmay Başkanlığı'nın emir komuta ve genelkurmay işlerinden Başbakan'a hesap vermesini öngörmüştür. Böylelikle, TBMM'ye karşı sorumlu olan Başbakanlığa bağlanmıştır. Ardından, 30 Mayıs 1949 tarihli ve 5398 sayılı “Millî Savunma Yüksek Kurulu Kanunu” ile Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı'na irtibatlandırılmıştır. Bu kanun, Türk TSK'nin sülh ve harp dönemlerindeki hazırlık ve sevk ve idaresinden Millî Savunma Bakanlığı'nın sorumlu olduğunu hükme bağlamıştır. Bu yasal değişiklikler, Genelkurmay Başkanlığı'nın sivil erk ile kurduğu münasebetlerin zaman içinde farklı şekillerde tanzim edildiğini göstermektedir. Özellikle 1949 düzenlemesi, TSK'nin Millî Savunma Bakanlığı vasıtasıyla sivil denetime tabi tutulmasını temin etmiştir. (Yılmaz, 2005). Kanuna göre istihbarat, harekât, personel, seferberlik, eğitim, ikmal ihtiyaçlarında ve dağıtımlarında önceliklerin tespit işlemlerinin Genelkurmay Başkanlığı aracılığı ile diğer hizmetlerin de Bakanlık Müsteşarlığı kanalı ile gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür (Hürriyet Gazetesi, 29.10.1998).

2.1.4.3. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (YDK)

Kamu iktisadi teşebbüslerinin (KIT) ekonomik alanda etkinleştiği 1930'ların sonlarında, bu kuruluşların işleyiş ve denetimini düzenlemek amacıyla 17 Haziran 1938 tarihli 3460 sayılı kanun ile “Umumi Murakabe Heyeti” adında bir denetim mekanizması tesis edilerek başbakanlığa

bağlanmıştır. Daha sonra, 15 Temmuz 1960 tarihli 23 sayılı kanun ile Yüksek Denetleme Kurulu (YDK) Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) bağlanmış, ancak bu durum kısa sürmüş ve 12 Mayıs 1964 tarihli 468 sayılı kanun ile YDK tekrar başbakanlık bünyesine alınmıştır. Bu değişiklikler, KİT'lerin denetiminde sivil ve siyasi erkin rolünün zaman içinde nasıl değiştiğini ve bu kuruluşların denetiminde hangi otoritenin daha etkili olması gerektiği konusundaki tartışmaları yansıtmaktadır (www.ydk.gov.tr).

2.1.4.4. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)

Türkiye Cumhuriyeti'nin laik devlet yapısının inşasında önemli bir adım olan Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), 3 Mart 1924 tarihinde, Şer'îye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılmasıyla 429 sayılı kanun ile kurulmuştur. İlk dönemlerinde dini hizmetlerin düzenlenmesi ve toplumun dini konularda aydınlatılması temel görevlerini üstlenen DİB'in teşkilat yapısı, zaman içinde toplumun değişen ihtiyaçlarına ve devletin idari reformlarına paralel olarak evrilmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren görev alanları genişleyen DİB, dini eğitim, hac organizasyonu ve uluslararası dini ilişkiler gibi yeni sorumluluklar üstlenmiştir. 1965 yılında yürürlüğe giren 633 sayılı kanun, DİB'in teşkilat yapısını ve görevlerini daha kapsamlı bir şekilde düzenleyerek günümüzdeki işleyişinin temelini oluşturmuştur. Laiklik ilkesi doğrultusunda toplumun dini ihtiyaçlarını karşılamak, doğru dini bilgi sunmak ve farklı inanç grupları arasında diyalogu teşvik etmek gibi önemli görevleri yerine getiren DİB, sadece Türkiye sınırları içinde değil, yurt dışındaki Türk vatandaşlarına yönelik dini hizmetler sunarak ve İslam dünyasıyla ilişkileri geliştirerek uluslararası alanda da faaliyet göstermektedir (Kodamanoğlu, 1991).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) teşkilat yapısında ve işleyişinde bir dönüm noktası olan 2800 sayılı "Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun", 14 Haziran 1935 tarihinde kabul edilerek 22 Haziran 1935'te yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, Başkanlığın ilk teşkilat kanunu olarak, DİB'in idari çerçevesini ve görev tanımlarını belirlemiştir. Kanun ile teşkilat yapısı, kadroların oluşturulması, merkez ve taşra görevlilerinin nitelikleri ve atanma yöntemleri detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, DİB'in daha sistemli ve etkin bir şekilde çalışmasını sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca, DİB'in görev ve sorumlulukları belirlenerek, dini hizmetlerin daha düzenli ve standart bir şekilde sunulmasına katkıda bulunulmuştur. Personelin nitelik ve atanma kriterlerinin belirlenmesi, DİB'in liyakat esasına göre yapılanmasını desteklemiştir. 2800 sayılı kanun, DİB'in kurumsal

kimliğinin oluşmasında ve dini hizmetlerin modern devlet yapısı içinde yürütülmesinde önemli bir rol oynamıştır. (Tarhanlı, 1993).

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), 1927'de oluşturulan kurum yapısında 1950'ye kadar kayda değer bir değişikliğe uğramamış, ancak 20 Nisan 1950'de yürürlüğe giren 5634 sayılı kanun ile zamanın koşullarına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile Diyanet İşleri Reisliği'nin adı Diyanet İşleri Başkanlığı olarak değiştirildi, cami ve mescitlerin idaresi ile cami görevlilerinin kadroları yeniden DİB'e devredildi, vaizlerin maaşa bağlanması, yeni kadroların oluşturulması ve köy ile kasabalarda görev yapacak imamlara izin verme yetkisinin Başkanlık ve müftülüklere devredilmesi gibi hususlar hayata geçirilerek kurumun etkinliği ve yaygınlığı artırılmıştır (Gündüz, 1998; www.diyaret.gov.tr).

2.1.4.5. Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM)

TBMM'nin açılmasıyla, dini vakıfların idaresi ve denetimi, devletin yeniden yapılandırılma sürecinde önemli bir konu haline geldi. İlk olarak, 1920'de çıkarılan bir kanunla vakıf işleri, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti'nin sorumluluğuna verildi. Ancak, 1924'te bu vekaletin lağvedilmesiyle, vakıf yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne (VGM) devredildi. 1935'te yürürlüğe giren yeni bir kanunla, vakıfların işleyişi ve kategorileri yeniden düzenlendi. Bu kanun, vakıfları farklı yönetim tiplerine göre sınıflandırarak, devletin vakıf işlerindeki denetimini ve düzenlemesini güçlendirdi. Bu değişikliklerle, vakıfların modern devlet yapısına uyum sağlaması ve daha etkin bir şekilde yönetilmesi amaçlanmıştır (www.vgm.gov.tr).

2.2. Taşra Teşkilatı

Türkiye'nin yerel yönetim yapısı, coğrafi ve ekonomik faktörlerin etkisiyle iller, ilçeler ve bucaklar şeklinde aşamalı bir sisteme dayanır. Bucaklar ise kasaba ve köylerden meydana gelir. 1924 Anayasası, vilayetlere dair hükümleri oldukça sınırlı tutmuştur. Anayasada "çeşitli maddeler" başlığı altında illere yapılan göndermeler bulunsa da bu göndermelerin yerel yönetimlerin kuruluşu, görevleri ve yetkileri gibi detaylı düzenlemeleri içermediği görülmektedir. Bu durum, o dönemde yerel yönetimlerin anayasal çerçevesinin henüz tam olarak oluşturulmadığını göstermektedir (Özmen, 2012).

1924 Anayasası'nın taşra yönetimine dair sınırlı hükümleri, 1927 tarihli İl İdaresi Kanunu ile daha ayrıntılı bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu yasa, taşra yönetimlerini 1924 Anayasası'nın prensiplerine uygun olarak yeniden düzenlemiştir. İl yönetiminde birlik prensibi benimsenerek, birim

başkanları idari hizmetler açısından mülki amirlere bağlanmış ve valilerin ildeki devlet temsilcisi pozisyonu vurgulanmıştır. Valiler, il yönetiminden ve yasal düzenlemelerin uygulanmasından hükümete karşı sorumlu tutulmuştur. Hükümet, gerekli görülen illerde vali yardımcıları ve ilçe kaymakamlıkları kurarak yönetim kademelerini genişletmiştir. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesinde yer alan idare meclisleri, bu kanunla il ve ilçe idare kurullarına dönüştürülmüştür. Bu kurullar, hem idari ve yargısal yetkilerle donatılmış hem de danışma niteliğinde kararlar alabilme yetkisiyle güçlendirilmiştir. Böylece, yerel yönetimlerin hem merkezi hükümetle uyumlu çalışması hem de yerel ihtiyaçlara cevap verebilmesi amaçlanmıştır (Sanal, 1998).

2.2.1. İl Yönetimi

Türkiye'nin idari yapılanması, coğrafi ve ekonomik faktörlerin tesiriyle vilayet, kaza ve nahiye şeklinde kademeli bir teşkilat yapısına sahiptir. Nahiyeler, karyeler ve kasabaların bir araya gelmesiyle müteşekkildir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda vilayetlere müteallik hükümler oldukça mahdut bir şekilde yer almaktadır. Anayasanın “muhtelif maddeler” başlığı altında vilayetlere yapılan atıflar mevcuttur. Taşra teşkilatına ilişkin tanzim edici hükümlerin bunlardan müteşekkil olduğu ve bu tanzimlerin mahalli idarelerin teşkilleri, vazifeleri ve yetkilerine ilişkin tanzimleri ihtiva etmediği görülmektedir (Yayla, 1982; Keleş, 1998).

İl yönetimi, temel olarak vali, il müdürleri heyeti ve il idare kurulu olmak üzere üç yapısal unsurdan oluşur. Vali, ildeki en üst düzey yönetici olarak devletin temsilini üstlenirken, İçişleri Bakanı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla Cumhurbaşkanı tarafından atanır. İl müdürleri heyeti, her bakanlığın il teşkilatının başındaki üst düzey memurlardan meydana gelir ve valinin yönetiminde çalışarak kendi görev alanlarıyla ilgili olarak ona karşı sorumludur. İl idare kurulu ise, valinin başkanlığında toplanan ve hukuk, eğitim, mali işler, sağlık, imar, tarım ve veterinerlik gibi çeşitli alanlardan yetkilileri içeren önemli bir karar alma organıdır. Bu yapı, il yönetiminin hem merkezi hükümetin politikalarını uygulamak hem de yerel ihtiyaçlara cevap verebilmek için çeşitli uzmanlık alanlarından temsilcileri bünyesinde barındırdığını göstermektedir (Afetinan, 1998).

2.2.2. İlçe Yönetimi

1921 Anayasası'nın 15. maddesi, ilçeyi öncelikli olarak idari ve güvenlik işlevleriyle donatılmış bir birim olarak tanımlamıştır. Bu dönemde, ilçe yönetimleri, TBMM hükümeti tarafından atanan ve vali kontrolünde çalışan kaymakamlar tarafından yürütülmekteydi. 1924 Anayasası'nda ise ilçelere

dair herhangi bir spesifik düzenleme bulunmamaktadır. İlçe yönetimlerinin başında, İçişleri Bakanlığı tarafından atanan kaymakamlar bulunmaktadır. İlçe idare şube başkanları ve ilçe idare kurulu, diğer yönetim organlarını oluşturmaktadır. İlçe idare şube başkanları, yazı işleri müdürü, sağlık görevlisi, mali işler sorumlusu, tarım uzmanı, veteriner, güvenlik amiri, eğitim müdürü, jandarma komutanı ve nüfus memuru gibi çeşitli alanlardan uzman kişilerden oluşmaktadır. Bu yapı, ilçelerin hem merkezi hükümetin politikalarını uygulamakla görevli olduğunu hem de yerel ihtiyaçlara cevap verebilmek için çeşitli uzmanlık alanlarından temsilcileri içerdiğini göstermektedir (Afetinan, 1998).

2.2.3. Bucak Yönetimi

1921 Anayasası, o döneme özgü yerel yönetim anlayışını yansıtarak bucaklara kendine özgü bir özerklik tanımıştır. Bucaklar, iç işlerinde bağımsız bir tüzel kişilik olarak kabul edilmiş ve bu sayede yerel halkın kendi yönetiminde söz sahibi olması amaçlanmıştır. Her bucakta, halkın seçtiği üyelerden oluşan bir meclis, meclis tarafından seçilen bir yönetim kurulu ve bir bucak müdürü bulunmaktaydı. Meclis ve yönetim kurulu, yargı, ekonomi ve mali işler gibi alanlarda yetkilere sahip olacak şekilde düzenlenmiş, bu yetkilerin kapsamı ise özel kanunlarla belirlenmiştir. Bucakların sınırları, bir veya birden fazla köyü kapsayacak şekilde çizilmiş, her kasaba da bir bucak olarak kabul edilmiştir. Bu anayasa, yerel yönetimlere verdiği önemle dikkat çekerken, bucaklara tanınan özerklik, yerel halkın kendi kendini yönetme ilkesini güçlendirmeyi hedeflemiştir.

1921 Anayasası'nda bucaklar ile ilgili önemli ve ayrıntılı düzenlemeler bulunmasına rağmen, 1924 Anayasası'nda bucaklar önemlerini yitirmişlerdir. Bucak yönetim organları; bucak müdürü, komisyonu ve meclisinden oluşmaktadır. Bucak müdürü bucakta en yüksek Hükümet memuru olarak görev yapmaktadır. Nahiye müdürlerini valiler atamaktadır. Bucaktaki jandarma komutanı bucak müdürünün emrinde görev yapmaktadır. Tam teşekküllü bucaklarda nüfus, vergi ve tapu kâtibiyile hükümet doktoru ya da sağlık memuru da bulunur (Afetinan, 1998).

2.3. Yerel Yönetimler

1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye, 23 maddeden meydana gelen bir anayasadır. 1921 Anayasası, merkezi idarenin yanı sıra yerel yönetimlerinde ülkenin önemli bir yapıtaşı olduğu hususuna dikkat çekmektedir. Modern yerel yönetim birimlerinin oluşumunda önemli bir yere sahip olan 1921 Anayasası'nın 10-22. maddeleri arasında yerel yönetimlerle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. 10. maddeden sonra "İdare" başlığı altında

14 madde olarak sunulan bölümde vilayetler, kazalar ve nahiyelerin tanımları yapıldığı bu birimlerin yerel yönetim bağlamında değerlendirildiği görülmektedir (Güven, 2023). 1921 Anayasası kapsamında yerel yönetimler, yerel demokrasinin temel unsurları olarak sayılan karar alma ve alınan kararları uygulama yetkilerine ek olarak ekonomik, mali ve adli konularda da belirli yetkilere sahiptirler (Beyazyıldız, 2010). 1921 Anayasası, sonraki anayasalara kıyasla yerel yönetimlere en geniş yetkileri ve hakları tanıyan anayasadır. Bu anayasayla yerinden yönetim ve özerklik anlayışı benimsenmiştir. 1921 Anayasası il ve bucaklara özerk bir statü verip onları tüzel kişilik olarak düzenlemiştir. Karar organı il meclisi, yürütme organı olarak da il başkanı ve il yönetim kurulu oluşturulmuştur. Yapılan bu düzenlemeler ışığında, 1921 Anayasası'nın idari yapıda merkeziyetçi sistemin dışına çıkarak âdem-i merkeziyetçi bir yapı oluşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır. (Koçak ve Sadıç, 2020). Yapılan bu düzenlemeler ışığında, 1921 Anayasası'nın idari yapıda merkeziyetçi sistemin dışına çıkarak âdem-i merkeziyetçi bir yapı oluşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.

1921 Anayasası, yerel yönetimlere daha fazla özerklik ve bağımsızlık tanımıştır. Böylece merkezi yönetimden uzaklaşarak yerinden yönetim anlayışını güçlendirmeyi amaçlamıştır. O dönemdeki şartlar düşünüldüğünde, 1921 Anayasası'nın yerel yönetimlere oldukça fazla yer ayırdığı söylenebilir. Ancak o dönemdeki şartlar nedeniyle bu anayasanın uygulanması pek mümkün olmamış ve bu da anayasanın etkisinin kısa süreli olmasına yol açmıştır.

Tanzimat'tan cumhuriyetin ilanına kadar olan dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun demokrasi açısından önemli yol kat ettiği bir süreç olmuştur (Aydilek ve Bükriücü Kazkandı, 2016:174). Bu dönemde çeşitli reformlar ve modernleşme çabalarıyla birlikte demokratikleşme yönünde de olumlu girişimler olmuştur. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan süreç, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve eşitlik ilkesinin vurgulanması açısından önemli bir dönemi başlatmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen reformlar toplumda adalete ve eşitliğe yönelik önemli adımların atılmasına öncülük etmiştir. Tanzimat reformları, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alarak toplumun farklı kesimlerinin daha geniş katılım ve eşitlik arayışını desteklemiştir. Ancak Tanzimat reformlarının uygulanmasında tabi ki bazı zorluklarla da karşılaşmıştır. Ama bu zorluklara rağmen Tanzimat Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecine adım atmasını ve demokrasi yolculuğunda önemli bir ilerleme kaydetmesini sağlamıştır.

Meşrutiyet Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasal gelişmelerin yaşandığı dönem olmuştur. Bu dönemde parlamento kurulmuş ve temsili

demokrasi için adımlar atılmıştır. Ancak iç ve dış müdahalelerin yaşanması, siyasi istikrarsızlık ve iktidar mücadeleleri meşrutiyetin sık sık askıya alınmasına yol açmıştır.

Kurtuluş Savaşı Dönemi'ne gelindiğinde ise bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra yeni bir devletin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde halkın katılımıyla gerçekleştirilen ve demokrasiye dayalı bir Millî Mücadele ortaya konmuştur. 23 Nisan 1920 yılında TBMM'nin açılması halkın iradesine dayalı temsilin sağlanması adına önemli bir adım olmuştur.

Sonuç olarak, Tanzimat'tan cumhuriyete kadar olan dönem Osmanlı'nın demokratikleşme ve modernleşme çabalarının yaşandığı ancak zorluklarla da karşılaşıldığı bir geçiş dönemi olmuştur. Bu dönem, Türkiye'nin demokrasi ve modernleşme çabalarının temelini oluşturarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine ve demokratik gelişimine temel olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısı ile Cumhuriyet Dönemi'nin yönetim yapısı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle sona eren dönemde, Osmanlı Devleti'nin yönetim yapısı monarşik bir sistemdi ve padişahın otoritesinde merkeziyetçi bir yapıya sahipti. Mustafa Kemal'in önderliğinde açılan TBMM 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan ettiğinde ülkenin yönetim yapısında köklü değişikliklere gidildi. Cumhuriyet ile demokratik, laik ve hukuk devleti ilkelerine dayanan bir yönetim sistemi anlayışı benimsendi. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak ülkeyi modern, seküler, demokratik ve uluslararası ilişkilere açık bir devlet haline getirmek amacıyla çeşitli reformları hayata geçirdi. Bu reformlar; dil ve kültür, hukuk, eğitim alanlarında yapılan köklü değişiklikleri içermektedir. Cumhuriyetin ilanı ile beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun merkeziyetçi yönetim yapısı terk edilerek yerel yönetimlere önem veren bir anlayış benimsendi ve ülkenin yönetimi daha demokratik ve katılımcı hale getirildi.

Demokrasinin temel gereklilikleri arasında yer alan halk katılımı, çoğunluk ilkesi ve seçmenlere karşı hesap verme sorumluluğu, yerel yönetimlerde ulusal düzeye göre daha yoğun ve doğrudan bir şekilde hayata geçirilir. Bu, yerel katılımın daha etkin olmasını sağlar ve demokratik süreçlerin güçlenmesine imkân tanır (Koçak ve Ekşi, 2010). Ancak cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan dönemde, merkezi yönetim yerel yönetimleri kendi politikalarını destekleyen ve uygulamalarına katkı sağlayan iş birliği içindeki kuruluşlar olarak değerlendirmiştir. Cumhuriyetin ilanından beri devletin birliğini ve bölünmez bütünlüğünü koruma düşüncesi ile yerel yönetimlere mali ve idari anlamda özerklik konusunda temkinli bir yaklaşım benimsenmiştir (Çiçek,

2014). Bu çerçevede, cumhuriyetin ilanından bu yana yerel yönetimlere daha kontrollü bir şekilde yetki verilmiş, verilen bu yetkiler devletin genel politikalarına uyumlu olacak şekilde düzenlenmiş ve devletin birliğini ve bütünlüğünü bozabilecek unsurlardan kaçınılmıştır.

1923-1946 yılları arasında tek parti yönetimi, ülkeyi modernleştirme ve ulusal bir kimlik oluşturma hedefleri doğrultusunda geniş kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir. Bu dönemde CHP tek parti olarak iktidarda bulunmuş ve modernleşme hedefleri doğrultusunda pek çok alanda önemli reformlar gerçekleştirmiştir.

1946 yılına gelindiğinde Türkiye’de çok partili siyasi sisteme geçiş yaşanmıştır. 1946 yılında yapılan çok partili seçimler sonucunda, CHP’nin tek parti iktidarı sona ermiş ve çeşitli siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Türkiye İşçi Partisi (TİP), DP gibi önemli siyasi oluşumlar bu dönemde ortaya çıkmış ve siyasi partilerin seçimlerde iktidar seçilebilme amaçlarını ön planda tuttıkları rekabete dayalı bir siyasi ortam oluşmuştur. Bu dönem, demokrasi bakımından olumlu sayılabilecek gelişmelerin yaşandığı bir dönem olsa da 1960 yılına gelindiğinde Türkiye bir askeri darbe ile sarsılmış ve DP hükümeti devrilerek ülkedeki demokratik süreçler kesintiye uğratılmıştır.

1924 Anayasası’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte devlet idaresinin birçok alanında olduğu gibi yerel yönetimler ile ilgili olarak da yeni kurulmuş olan devletin temel değerleriyle uyumlu bir hukuki düzenlemelerin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmış ve bu kapsamda birçok düzenleme 1930’ların ortalarına kadar uygulamaya konulmuştur.

1924 Anayasası, 1921 Anayasası’ndan farklı bir yaklaşım izleyerek merkeziyetçiliği benimsemiş ve âdem-i merkeziyetçi modelden tümüyle uzaklaşmıştır. Artık anayasada il yerel yönetiminin yetkileri belirtilmemekte, il ve bucak meclisleri hakkında herhangi bir ifade yer almamaktadır (Uygun, 2015). 1924 Anayasası’nın 89. maddesi, Türkiye’nin ekonomik ve coğrafi faktörleri gözetilerek idari birimler olan iller, ilçeler, bucaklar, kasabalar ve köylere bölündüğünü belirtmektedir. Anayasanın 90. maddesinde yer alan idari birimlerden illere, kasabalara ve köylere tüzel kişilik statüsü verilmiştir. Anayasanın 91. maddesi, il düzeyindeki faaliyetlerin yetki genişliği ve görev bölümü ilkesine uygun bir biçimde gerçekleştirileceğini ifade etmektedir (Kırılmaz ve Kılıç Kırılmaz, 2014). 1924 Anayasası’ndaki görev bölümü ilkesi yasama, yürütme ve yargı organlarının ayrılığına değil, merkezi idare ile yerel yönetimlerin birbirinden ayrı belirgin görev sahalarına sahip olmasına vurgu yapmaktadır (Akarca, 2023). 1924 Anayasası’nda mahalli idarelerle ilgili düzenlemeler oldukça kısıtlıdır ve doğrudan belediyelerle

ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 85. madde belediyelerin vergi yetkisi konusundan bahsetmektedir (Akarca, 2023). 1924 Anayasası'nda mahalli idarelerle ilgili detaylı düzenlemeler yerine, belediyelere vergi konularında atıfta bulunan 85. madde bulunmaktadır.

1924 Anayasası döneminde belediyeler ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmaması sebebiyle 1877 tarihli Vilayet Belediye Kanunu 1930 yılına kadar etkin olarak kullanılmıştır. 1924 Anayasası'nda mahalli idarelerle ilgili düzenlemeler oldukça kısıtlıdır ve doğrudan belediyelerle ilgili herhangi bir düzenleme yoktur. Bu kanunun yürürlükte olduğu süreçte başka bir önemli gelişmede Ankara'da gerçekleşmiştir. 1924 tarihli ve 417 sayılı Kanun'la, Ankara'nın adı "Ankara Şehremaneti" olarak değiştirilmiştir (Batal, 2022). 1924 Anayasası, dönemin siyasi atmosferine uygun olarak merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda yerel yönetimleri merkezi hükümetin sıkı denetimi altına almıştır. Yerel yönetimlere tanınan kısıtlı yetkiler, onların merkezi idarenin yardımcı kuruluşları gibi işlev görmesine neden olmuş, bu durum yerel özerkliği ve vatandaş katılımını önemli ölçüde engellemiştir. Demokrasinin temel ilkelerinden biri olan yerel yönetimlerin özerkliği ve katılımı, 1924 Anayasası'nda yeterince sağlanamamış, bu da demokratik mekanizmaların tam olarak işlemlerini zorlaştırmıştır. Yerel yönetimlerin, halkın yerel ihtiyaçlarına uygun politikalar üretebilmesi ve hesap verebilir olması demokratik bir sistem için elzemken, bu anayasanın merkeziyetçi yapısı bu gerekliliklerin yerine getirilmesini zorlaştırmıştır. Sonuç olarak, 1924 Anayasası'nın yerel yönetimlere yaklaşımı, merkezi denetimi ön planda tutarak yerel demokrasinin gelişimini kısıtlamıştır.

2.3.1. İl Özel İdaresi

İl özel idaresi, bir ilin coğrafi sınırları içerisinde yerel hizmetlerin sunulmasını sağlayan yerel yönetim birimlerinden biridir. İl özel idareleri, diğer yönetim birimleri olan belediyeler ve köylerden farklı olarak il sınırları içerisindeki tüm coğrafyaya hizmet sunma sorumluluğuna sahip olan yerel yönetim birimleridir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de belediyelere yönelik yeterli hukuki düzenlemelerin olmaması, iç ve dış siyasi olayların etkisi ve yeni kurulan devletin güçlendirilme çalışmaları il özel idaresi yapısının önemini artırmıştır (Eyidiker, 2019).

1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu, 18 Nisan 1929'da kabul edilmiş ve 5 Mayıs 1929 tarihinde 71 madde ile yürürlüğe girerek 1913'te çıkartılan İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun vilayet idaresi ile ilgili birinci bölüm hükümlerini geçersiz kılmıştır. Yürürlüğe giren bu kanun, merkeziyetçi ve âdem-i merkeziyetçi anlayışlar arasında bir dengenin kurulmasını sağlamıştır.

1426 sayılı Kanun ile ülkedeki idari yapı coğrafi ve ekonomik faktörlere dayalı olarak iller, ilçeler ve bucaklar şeklinde düzenlenerek anayasaya uygun bir taşra yapılanması sağlanmıştır. 1426 sayılı Kanun, ülkenin idari yapısını merkeziyetçi bir yaklaşımdan uzak, tamamen ülke gerçekleri ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde düzenlemeyi amaçlamıştır. Bu düzenleme ile liva kademesi mülki idare kademeleri arasından çıkarılmış, illerin yönetimi daha esnek ve yerel ihtiyaçlara duyarlı bir yapıya kavuşturulmuştur (Eyidiker, 2019). İki bölümden oluşan bu kanunun birinci kısmında genel idare, ikinci kısmında ise özel idare düzenlenmiştir. 1923-1945 yılları arasındaki tek parti döneminde, il özel idareleri vilayet yönetiminde alınacak kararlar için danışılan önemli bir yapı olarak belirgin bir rol oynamıştır. Bu dönemde, il özel idareleri işlevsel olarak giderek daha da önem kazanan yapılar olmuştur. Ancak çok partili hayata geçiş ile belediyelerin daha çok ön plana çıkması ve etkinliklerini artırması, il özel idarelerinin zamanla işlevlerini kaybetmelerine neden olmuştur.

1949 yılında kabul edilen 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu'nu yeniden düzenleyerek Türkçeleştirmiştir. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun kabulüyle birlikte, yönetim birimlerinin adlandırılmasında değişiklik yapılmıştır. Vilayet yerine il, kaza yerine ilçe ve nahiye yerine bucak kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Bu sayede idari birimlerin isimlendirilmesinde yeni kavramlar benimsenmiştir (Kartal, 2013).

1949'da kabul edilen 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, il özel idarelerine yönelik düzenlemelerde sınırlı değişiklikler içermektedir. Bu kanunla il özel yönetimlerine ilişkin yapılan düzenlemelerin kapsamı ve etkisi oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır (Eyidiker, 2019).

Çok partili siyasal hayata geçilmesi ile il özel idarelerinin işlevlerinde azalma olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan belediyelerin gücünde önceki döneme kıyasla artış yaşanmıştır. Bu durum, belediyelerin daha demokratik bir yapısının olmasından ötürü siyasetteki ağırlığını hissettirdiğini, il özel idarelerinin ise valilerin etkisi altında kalarak hükümette, yasama organında ve kamuoyunda yeterince sesini duyuramayarak siyasette etkin bir ağırlık ortaya koyamadıklarını göstermektedir. Sonuç olarak, çok partili siyasal hayata geçiş il özel idareleri açısından olumsuz sonuçlar doğururken, belediyeler açısından ise olumlu sonuçlar doğurmuştur (Eyidiker, 2019).

2.3.2. Belediye

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, yerel yönetimlerde hem demokratikleşme hem de merkeziyetçilik yönünde çelişkili adımlar atılmıştır.

1876 Kanun-i Esasi, belediyelerin seçimle iş başına gelen meclislerce yönetilmesini ve bu meclislerin yetkilerinin kanunlarla belirlenmesini öngörerek yerel demokrasiye bir kapı aralamıştır. 1877 Dersaadet Belediye Kanunu, İstanbul'daki belediye sayısını artırarak yerel hizmetlerin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmuştur. 1912'de çıkarılan kanunla belediye daireleri şubelere dönüştürülerek yerel yönetimlerin daha işlevsel hale getirilmesi amaçlanmıştır. Ancak, 1913 Geçici Vilayet Kanunu ile yerel demokrasi askıya alınarak merkezîyetçi bir yönetim anlayışı benimsenmiş, bu da yerel yönetimlerin özerkliğinin kısıtlanmasına yol açmıştır. Bu dönemdeki değişimler, imparatorluğun içinde bulunduğu siyasi ve sosyal koşulların bir yansıması olarak hem yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hem de merkezi otoritenin korunması arasında bir denge kurma çabasını ortaya koymaktadır (Ortaylı, 1998; Tortop vd., 2007). Bu yapı 1930'da 1580 sayılı Belediyeler Kanunu çıkarılana dek değiştirilmemiştir.

1924 tarihli 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu, yeni başkent Ankara'ya özgü bir yönetim modeli oluşturarak, İçişleri Bakanlığı'nın atadığı bir Şehremini, bir belediye dairesi ve 24 üyeli bir Belediye Umumi Cemiyeti'nden oluşan bir yapı getirmiştir. Bu düzenleme, başkent hızla gelişen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla merkezîyetçi bir yaklaşımı benimsemiş, bütçelerin cemiyet tarafından hazırlanıp bakanlıkça onaylanması, zabıta hizmetlerinin polis teşkilatınca yürütülmesi ve memur maaşlarının bakanlıkça ödenmesi gibi uygulamalarla merkezi denetimi güçlendirmiştir. Ankara'nın başkent olarak özel statüsü, bu kanunla belirginleşmiş ve şehrin modernleşme sürecinde merkezi yönetimin etkin rol oynamasını sağlamıştır (Tortop vd., 2007).

1930 tarihli 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, Türkiye'deki yerel yönetim anlayışında bir devrim yaratarak, il ve ilçe merkezleri ile 2.000'den fazla nüfusa sahip tüm yerleşim yerlerinde belediye kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu kanun, belediye yönetimini meclis, encümen ve başkan olmak üzere üç temel organa ayırmış, meclisi halkın seçtiği üyelere oluşan en yüksek karar mercii, encümeni ise hizmet birimlerinin yöneticileri ve meclisçe seçilen üyelere müteşekkil ikinci karar organı olarak belirlemiştir. Belediye başkanlığı, yürütme görevini üstlenmiş, 1963'e kadar meclis üyeleri arasından seçimle veya belirli şartlar altında merkezi yönetim tarafından atama yoluyla belirlenirken, bu tarihten sonra doğrudan halk tarafından seçilmeye başlanmıştır. Bu düzenleme, yerel yönetimlere daha standart ve işlevsel bir yapı kazandırarak, yerel hizmetlerin etkinliğini artırmayı ve yerel demokrasiyi güçlendirmeyi amaçlamıştır (Afetinan, 1998).

2.3.3.Köy

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1923-1960 döneminde, köylerin gelişimi, ülkenin çağdaşlaşma ve kalkınma hedefleriyle paralel olarak ilerledi. 1924'te yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu, bu yerleşim yerlerinin hukuki statüsünü belirleyerek, 2.000'den az nüfusa sahip yerleri "köy", 2.000-20.000 arasında "kasaba" ve 20.000'den fazlasını "şehir" olarak sınıflandırdı. Bu kanun, köylerin yönetiminden tarımsal faaliyetlere, eğitimden sosyal konulara kadar geniş bir yelpazede düzenlemeler yaparak, köy ve ziraat kongreleri gibi etkinliklerle köylülerin eğitimine ve bilinçlendirilmesine odaklandı. Köy enstitüleri gibi projelerle de desteklenen bu dönem, köylerin modernleşme sürecinde önemli bir adım biçiminde kabul edilmektedir (Batal, 2022). Bu dönemde, köylerde tarımsal üretimin artırılması ve modernleştirilmesi için tarımsal kooperatifler kurulmuş ve tarım eğitimi veren köy enstitüleri açılmıştır. 1945 yılında kabul edilen 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, çiftçilere toprak sahibi olma fırsatı sunarak tarım sektörünü desteklemeyi amaçlamıştır (Yaylı, 2008). Ayrıca, altyapı çalışmalarına odaklanılmış ve su kanalları, yollar ve köprüler gibi projelerle ulaşım ve tarımsal üretim kolaylaştırılmıştır.

Köy Kanunu'nun kırsal yerleşimleri güçlendirme amacı, yeterli kaynak ve destek sağlanamaması nedeniyle tam olarak gerçekleşemedi. 1929'daki ekonomik çöküş ve ardından gelen II. Dünya Savaşı, kanunun uygulanmasını aksattı. Savaşın ardından, köylerin yetersiz gelirleri ve temel hizmetlerdeki eksiklikler, devletin bu hizmetleri üstlenmesini zorunlu kıldı. Devlet, yol, su ve okul gibi temel ihtiyaçları karşılayarak köylerdeki yaşam koşullarını iyileştirmeye çalıştı. Bu durum, köylerin kendi kendine yetme potansiyelini artırmak yerine, devletin müdahalesini güçlendirmiştir (Batal, 2022).

Sonuç

Erken Cumhuriyet Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan çok partili döneme kadar uzanan, 1923-1945 yılları arasında kapsayan kritik bir zaman dilimi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde siyasi kurumlar, ülkenin yönetim yapısını şekillendiren temel unsurlar olarak öne çıkmıştır. CHP tek parti yönetimi altında geçen bu dönemde, ulusçuluk, laiklik, devletçilik, halkçılık, inkılapçılık ve cumhuriyetçilik ilkeleri, devletin ve toplumun temel dayanakları olarak benimsenmiştir. Tek parti yönetimi, modernleşme hedeflerine ulaşmak için merkezi bir otorite ve hızlı karar alma mekanizması sağlamıştır. Ancak, bu durum aynı zamanda demokratik katılımın sınırlanmasına ve farklı görüşlerin bastırılmasına yol açmıştır.

1924 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuki temelini oluşturmuştur. Bu anayasa, egemenliğin millete ait olduğunu vurgulamış ve devletin temel organlarını belirlemiştir. Yapılan hukuki düzenlemeler, modern bir hukuk sisteminin kurulmasını ve devletin işleyişinin yasal bir zemine oturtulmasını amaçlamıştır. Ancak, bazı antidemokratik uygulamalar ve yargının bağımsızlığına yönelik eleştiriler, bu dönemin tartışmalı konuları arasında yer almıştır. İstiklal Mahkemeleri gibi yapılar, dönemin siyasi atmosferini yansıtan ve eleştirilen uygulamalar arasında yer almıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, modern bir bürokrasi ve devlet yapısı oluşturulmuştur. Bu süreçte, liyakat esasına dayalı bir memuriyet sistemi kurulmuş ve devletin hizmet kapasitesi artırılmıştır. Bürokrasinin güçlenmesi, devletin modernleşme projelerini hayata geçirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak, bürokrasinin aşırı merkeziyetçi yapısı ve toplumsal taleplere yeterince duyarlı olmaması, eleştirilere neden olmuştur. Özellikle kırsal kesimdeki vatandaşların bürokrasi ile ilişkilerinde yaşadığı zorluklar, bu eleştirilerin temelini oluşturmuştur.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, eğitim, kültür, ekonomi ve sosyal yaşam alanlarında kapsamlı modernleşme projeleri hayata geçirilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitim sisteminin birleştirilmesini ve laikleştirilmesini sağlamıştır. Harf Devrimi, okuryazarlık oranının artırılmasına ve ulusal bir kültürün oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Ekonomik alanda, devletçilik politikaları benimsenmiş ve sanayileşme çabaları hızlandırılmıştır. Ancak, ekonomik kalkınmanın dengesizliği ve kırsal kesimin ihmal edilmesi, toplumsal gerilimlere yol açmıştır. Köy Enstitüleri gibi projeler, kırsal kalkınmaya yönelik önemli adımlar olsa da bu projelerin etkileri sınırlı kalmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi, ulus-devlet inşasının ve ulusal kimliğin oluşturulmasının en yoğun yaşandığı dönemdir. Tarih ve dil alanında yapılan çalışmalar, ulusal bir tarih ve dil bilincinin oluşturulmasını amaçlamıştır. Ancak, bu çalışmaların bazıları, farklı etnik ve kültürel kimliklerin dışlanmasına neden olmuştur. "Türk Tarih Tezi" ve "Güneş Dil Teorisi" gibi yaklaşımlar, ulusal kimliğin inşasında önemli rol oynamış, ancak eleştirilere de maruz kalmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, toplumsal tabakalar ve sınıf ilişkileri önemli ölçüde değişmiştir. Yeni bir orta sınıfın oluşması, kentleşme ve sanayileşme süreçleri, toplumsal hareketliliği artırmıştır. Ancak, kırsal kesimde yaşayanların ve işçi sınıfının sorunları, yeterince çözüme kavuşturulamamıştır. Toprak reformu gibi girişimler, kırsal kesimdeki eşitsizlikleri gidermeye

yönelik adımlar olsa da bu reformların uygulanmasında yaşanan zorluklar, toplumsal gerilimleri artırmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi, Türkiye'nin tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemin mirası, Türkiye'nin günümüzdeki siyasi, toplumsal ve kültürel yapısını derinden etkilemektedir. Bu dönemde yapılan reformlar ve düzenlemeler, Türkiye'nin siyasi, idari, ekonomik ve sosyal yapısını derinden etkilemiştir. Ancak, tek parti yönetiminin benimsenmesi ve bazı antidemokratik uygulamaların görülmesi, demokratikleşme sürecindeki zorlukları ortaya koymuştur. Bu dönemin analiz edilmesi, Türkiye'nin geçmişini anlamak ve geleceğini şekillendirmek için önemlidir.

Kaynakça

- Afetinan, A. (1998b). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akarca, A. (2023). "Türkiye'de Yerel Yönetim Reformları: Belediye Yönetimi". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 13(2): 1545-1568.
- Akın, İ. F., (1999). *Türk Devrimi Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Akın, R. (2010). *Türk Siyasal Tarihi 1908 – 2000*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Aksu, C. (2004). *Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Alkan, Y. S. (2022). Erken Cumhuriyet Dönemi Kemalizmi "Kapsamlı Bir Doktrin" miydi?, (s.7-34), içinde *Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye (1923-1950) Disiplinler Arası Bir Bakış*, (Ed. Kadriye Okudan Dernek ve Funda Kemahlı Garipoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Arı, İ. (1982). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1981). *Nutuk-Söylev, Cilt I, XXIII*. Dizi-Sa.2, Ankara: TTK Basımevi.
- Aydilek, E. ve Bükücü Kazkondur, Ş. (2016). "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Devlet Aygıtının Dönüşümü", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(55), 173-194.
- Batal, S. (2022). "Tanzimat Döneminden Günümüze: Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Reform Tarihi". *Journal of History School*. 15(LIX): 2648-2686.
- Beyazyıldız, O. (2010). *Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Demokratikleşme Sürecine Etkisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çiçek, Y. (2014). "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yerel Yönetimler". *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1): 53-64.
- Demirel, A. (2010). *İlk Meclisin Vekilleri – Milli Mücadele Döneminde Vekiller*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2019). Tek Parti Dönemi'nde Türkiye (1923-1950), içinde *Türkiye Cumhuriyeti Siyasal Tarihi*, (Ed. Muhittin Ataman), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 3215.
- Devlet dairelerinin vekâletlere tefriki ve siyasî müsteşarların vazifeleri hakkında kanun https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc017/kanuntbmmc017/kanuntbmmc01703117.pdf İnternet Erişim: 22.01.2025.

- Diyanet İşleri Başkanlığı (2012). Kuruluş ve Tarihi Gelişim. <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-8221.aspx>, (Erişim Tarihi: 23.02.2025).
- Efe, H. ve Bibar, D. (2022). Erken Cumhuriyet Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Batılılaşma Politikaları, (s.57-88), içinde *Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye (1923-1950) Disiplinler Arası Bir Bakış*, (Ed. Kadriye Okudan Dernek ve Funda Kemahlı Garipoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (2010a). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2010b). *Kamu Yönetimi*. 3. Baskı, Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Eyidiker, U. (2019). "Osmanlı ve Türkiye'nin Yerel Yönetim Geleneğinde İl Özel İdarelerinin İşlev Sorunu". *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*. 5(17): 96-111.
- Gündüz, T. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 7, ss. 543-557.
- Güven, A. (2023). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Modernleşmesinde Türk Anayasalarının Rolü". *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*. 11(1): 14-27.
- Hürriyet (1998). *Türk Ordusu*, 29.10.1998.
- İşık, H. M. (2003). 1921 ve 1924 Anayasal Düzenlemeleri Bağlamında Askeri Bürokrasinin Devlet Teşkilatı İçindeki Yeri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3.
- Karaer, T. (1987). Cumhuriyet Türkiye'sinde Bakanlıkların Kuruluş ve Örgütlenmesine İlişkin Gelişimin Yasal Süreci. *Türk İdare Dergisi*, Sayı 374, ss. 39-40.
- Kartal, N. (2013). "Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı'da Mülki İdare". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 4(1): 1-24.
- Keleş, R. (1998). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kırılmaz, H. ve Kılıç Kırılmaz, S. (2014). "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Yönetimi: Anayasal Sistem, Yönetim Yapısı, Bürokrasi ve Reform Uygulamaları". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (40): 25-44.
- Kıvrak Köroğlu, E. (2022). Erken Cumhuriyet Döneminde Popülizm, (s. 35-56), içinde *Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye (1923-1950) Disiplinler Arası Bir Bakış*, (Ed. Kadriye Okudan Dernek ve Funda Kemahlı Garipoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kili, S. ve Gözübüyük, Ş. (2000). *Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Koçak, B. ve Sadıç, V. (2020). “Türkiye’de Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Çerçevesinde Merkezi Yönetim – Yerel Yönetim İlişkileri: İl Özel İdaresi”. *EKEV Akademi Dergisi*. (84): 143-160.
- Koçak, S. Y. ve Ekşi, A. (2010). “Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2010(21): 295-307.
- Kodamanoğlu, M. N. (1991). Laik Devlet Düzenimizin İlk Yasal Dayanağı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 8, ss. 643-646.
- Küçüçük, Z. A. (2002). *Osmanlı Askeri Salnamelerine Göre Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve Harbiye Nezareti Teşkilatı*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Ortaylı, İ. (1998). Devraldığımız Miras. (s. 143-152) içinde (Ed. Dursun, D. ve Al, H.), *Türkiye’de Yönetim Geleneği (Kurumlar, Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Arayışları)*, İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Özbudun, E. (1992). *1921 Anayasası*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özbudun, E. (2012). *1924 Anayasası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özmen, A. (2012). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Anayasalarda Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 171-175.
- Sanal, R. (1998). Tarihi Gelişimi İçerisinde Türk Anayasalarında Genel Yönetimin Taşra Örgütüne İlişkin Düzenlemeler ve Yönetim Deseniindeki Değişmeler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 22, ss.173-200.
- Sencer, M. (1986). *Türkiye’nin Yönetim Yapısı*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Şener, T. ve Emiş, F. (2022). Tek Parti Döneminden Demokrasiye Geçiş Dörtlü Taktik ve 1946 Seçimleri, (s.109-130), içinde *Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye (1923-1950) Disiplinler Arası Bir Bakış*, (Ed. Kadriye Okudan Dernek ve Funda Kemahlı Garipoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tanör, B. (1998). *Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanör, B. (2014). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarhanlı, İ. B. (1993). *Müslüman Toplum Laik Devlet - Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı*. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Tortop, N., İsbir, E. G., Aykaç B., Yayman H. ve Özer A. (2007). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, (1944). Birinci Devre, C. 7, Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, (1956). Birinci Devre, C. 1, Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, (1981). Birinci Devre, C. 2, Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, (1981). Birinci Devre, C. 5, Ankara: TBMM Matbaası.
- Uygun, O. (2015). “Yerel Yönetim Reformu İçin Anayasal İlkeler”. *Strategic Public Management Journal*. 1(2): 1-27.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Tarihte Vakıflar*. <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3>, (Erişim Tarihi: 21.02.2025).
- Yamaç, M. (2020). Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 22, Sayı: TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, Kasım 2020, 204-220.
- Yayla, Y. (1982). *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri: tevs-i mezuniyet ve tefrik-i vezâif*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını.
- Yaylı, H. (2008). *Türkiye'de Belediyelerin Yeniden Yapılandırılması: 2004 Belediye Reform Çalışmalarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Yılmaz, H. (2005). Türk Silâhlı Kuvvetleri ve Millî Savunma Hizmeti. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 54, Sayı 4, ss. 375-430.
- Yüksek Denetleme Kurulu. *Türkiye'de Yüksek Denetim*. <http://www.ydk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 24.02.2025).

